

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
імені Б. Д. Гаврилишина
Кафедра політології та філософії імені Сергія Коновала**

ДИПЛОМНА РОБОТА

бакалавра

на тему:

«Екологічна політика та міжнародне співробітництво»

Виконавець:

Студент 4 курсу групи Пол-41

Синюк Андрій

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,

доцент Руслан Чигур

Тернопіль–2025

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження екологічної політики та міжнародного співробітництва	4
РОЗДІЛ 2. Міжнародні організації та механізми екологічного співробітництва	8
2.1. Огляд основних міжнародних організацій (ООН, ЄС, Міжнародне енергетичне агентство, Грінпіс та інші)	8
2.2. Роль міжнародних угод та протоколів (Паризька угода, Кіотський протокол)	11
2.3. Механізми фінансування та технічної допомоги для країн, що розвиваються (наприклад, Глобальний екологічний фонд)	19
РОЗДІЛ 3. Тенденції та виклики екологічної політики в контексті глобалізації	24
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням глобальних екологічних проблем, які стають все більш серйозними в умовах сучасного розвитку людства. Забруднення навколишнього середовища, зміна клімату, виснаження природних ресурсів та втрата біорізноманіття є одними з найбільш гострих викликів, що вимагають об'єднання зусиль на міжнародному рівні. Екологічні проблеми не мають кордонів і можуть бути вирішені тільки через ефективну взаємодію країн і міжнародних організацій, що робить екологічну політику важливим елементом глобального управління.

Ступінь вивчення проблеми екологічної політики на міжнародному рівні значно зріс в останні десятиліття, однак багато аспектів, таких як ефективність міжнародних угод і механізмів, залишаються недостатньо дослідженими. Вивчення екологічної політики та її впливу на міжнародне співробітництво є важливим для розробки нових стратегій і рекомендацій щодо управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку.

Метою даного дослідження є дослідження екологічної політики в контексті міжнародного співробітництва, вивчення основних механізмів та інструментів, що сприяють вирішенню глобальних екологічних проблем, а також оцінка тенденцій і викликів у цій сфері.

Відповідно до мети формулюємо такі **завдання**:

- визначити роль міжнародних організацій у сфері екологічної політики;
- проаналізувати ефективність міжнародних угод і протоколів (наприклад, Паризька угода, Киотський протокол);
- вивчити механізми фінансування та технічної допомоги країнам, що розвиваються;

- дослідити основні тенденції та виклики у міжнародному екологічному співробітництві.

Об'єктом дослідження є процеси міжнародного співробітництва в сфері екології.

Предмет дослідження - механізми, інструменти та стратегії екологічної політики, що застосовуються в міжнародних угодах і взаємодії між країнами.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети будуть застосовані загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз, синтез, порівняння, а також методи контент-аналізу міжнародних угод і документів.

Практичне значення роботи полягає в можливості застосування отриманих результатів для покращення міжнародного екологічного співробітництва, розробки політик для сталого розвитку та вдосконалення існуючих механізмів боротьби з глобальними екологічними проблемами.

Апробація роботи. Окремі положення дипломної роботи доповідалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні ідеї в епоху глобалізації: філософські рефлексії та сучасні виклики» (Тернопіль, 4-5 листопада 2024 р.)

Структура роботи визначається метою та завданнями дослідження. Дипломна робота, зміст якої викладено на 37 сторінках. Вона складається зі вступу, трьох проблемних розділів, висновків та списку використаних джерел із 30 найменуваннями

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження екологічної політики та міжнародного співробітництва.

Дослідження екологічної політики та міжнародного співробітництва потребує глибокого розуміння теоретичних та методологічних підходів, які дозволяють проаналізувати взаємодію між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами, що беруть участь у вирішенні глобальних екологічних проблем. Цей процес вимагає застосування міждисциплінарних методів, які поєднують елементи екології, політології, економіки, права та міжнародних відносин.

Спробуємо тепер з'ясувати теоретичні підходи до вивчення екологічної політики.

Насамперед, це теорія сталого розвитку, яка є однією з основних у вивченні екологічної політики. Вона акцентує увагу на необхідності забезпечення балансу між економічним розвитком, соціальною справедливістю та збереженням навколишнього середовища. Відповідно до цієї теорії, екологічна політика має бути спрямована на досягнення довгострокових результатів, які забезпечують добробут теперішнього покоління без шкоди для можливостей майбутніх поколінь.

«Ще один з підходів включає теорію глобалізації. Глобалізація суттєво впливає на екологічну політику, оскільки екологічні проблеми стали глобальними і не мають кордонів. Ця теорія підкреслює необхідність взаємодії між державами, міжнародними організаціями та транснаціональними корпораціями для вирішення проблем, таких як зміна клімату, забруднення океанів та атмосферного повітря. Вона також акцентує увагу на важливості міжнародних угод і норм, які мають бути спрямовані на координацію дій і мінімізацію негативних екологічних впливів на глобальному рівні» [30].

Тут варто згадати і теорію міжнародних відносин. Цей підхід дає змогу розглянути екологічну політику як частину міжнародної політики та міжнародного права. Важливими теоретичними аспектами є концепції «глобальної громадської безпеки» та «спільної відповідальності», що підкреслюють необхідність колективних зусиль для вирішення екологічних проблем. Міжнародні відносини можуть розглядатися через призму екологічної дипломатії, де держави та міжнародні організації співпрацюють для розробки угод та протоколів, які регулюють екологічну поведінку.

Ще одним аспектом виступає екологічний інтервенціонізм. Цей підхід полягає в активній участі держав та міжнародних організацій у регулюванні та контролі екологічних питань, навіть коли це передбачає втручання у внутрішні справи держав. З точки зору цього підходу, необхідно забезпечити відповідність екологічним стандартам на глобальному рівні, навіть якщо деякі країни не бажають або не мають ресурсів для забезпечення цих стандартів.

З'ясувавши теоретичні підходи до вивчення екологічної політики тепер зупинимося на методологічних підходах до вивчення екологічної політики та міжнародного співробітництва.

Методологія дослідження екологічної політики та міжнародного співробітництва базується на кількох ключових підходах. Це, насамперед:

1. Інтердисциплінарний підхід.

Оскільки екологічна політика є багатогранною проблемою, що охоплює соціальні, економічні, правові та природничо-наукові аспекти, для її вивчення використовують інтердисциплінарний підхід. Це дозволяє зібрати знання з різних наукових сфер і застосувати їх до вирішення екологічних проблем, враховуючи соціально-економічні, культурні та політичні контексти.

2. Аналіз політичних процесів.

«Метод політичного аналізу допомагає вивчати, як різні держави реагують на глобальні екологічні проблеми, які інтереси та пріоритети вони мають у сфері екології, а також як здійснюється процес прийняття рішень у міжнародних організаціях. Цей метод дозволяє з'ясувати, як різні країни і блоки країн впливають на формування глобальних екологічних політик» [1].

3. Метод порівняльного аналізу

Порівняльний аналіз дозволяє порівнювати різні моделі екологічної політики, які застосовуються в різних країнах та регіонах, оцінюючи їх ефективність та адаптивність до глобальних екологічних викликів. Це дозволяє зрозуміти, які стратегії і механізми є найуспішнішими в конкретних умовах, і які з них можна використовувати для покращення міжнародної екологічної співпраці.

4. Кейс-метод

Метод вивчення конкретних кейсів застосовується для аналізу практичних прикладів міжнародного співробітництва в екологічній політиці. Це може бути аналіз реалізації міжнародних угод, таких як Паризька угода або Кіотський протокол, а також оцінка результативності різних екологічних ініціатив в межах міжнародних організацій (наприклад, ООН, ЄС).

5. Метод контент-аналізу

Метод контент-аналізу застосовується для дослідження міжнародних угод, документів та декларацій, що регулюють екологічну політику. Цей метод дозволяє виявити ключові теми та ідеї, які домінують у міжнародних угодах, а також виявити важливі зміни у підходах до екології на глобальному рівні [29].

Таким чином, з'ясувавши теоретичні методологічні підходи до вивчення екологічної політики, приходимо до висновку, що дослідження екологічної політики та міжнародного співробітництва має важливе практичне значення для формулювання ефективних стратегій глобального управління навколишнім середовищем.

«Результати таких досліджень можуть сприяти розробці нових механізмів співпраці між державами, створенню інноваційних рішень для боротьби з глобальними екологічними проблемами, а також покращенню взаємодії між урядами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством» [5].

Окрім того, ці дослідження можуть бути корисними для розробки національних екологічних політик, що відповідають міжнародним стандартам і сприяють досягненню сталого розвитку.

РОЗДІЛ 2. Міжнародні організації та механізми екологічного співробітництва

2.1. Огляд основних міжнародних організацій (ООН, ЄС, Міжнародне енергетичне агентство, Грінпіс та інші).

Міжнародні організації відіграють ключову роль у вирішенні глобальних екологічних проблем, таких як зміна клімату, забруднення навколишнього середовища та збереження біорізноманіття. Вони не лише сприяють формуванню глобальної екологічної політики, а й допомагають координувати зусилля країн для досягнення сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки на планеті. Серед основних міжнародних організацій, що займаються екологічною проблематикою, можна виокремити Організацію Об'єднаних Націй (ООН), Європейський Союз (ЄС), Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), Грінпіс та інші.

Спробуємо тепер більш конкретніше пройтися по роботі цих міжнародних установ.

Отож, Організація Об'єднаних Націй (ООН). Вона є однією з найважливіших міжнародних організацій, що займається глобальними екологічними проблемами. Створена після Другої світової війни для підтримки миру і розвитку, ООН сьогодні є головною платформою для розробки міжнародних стандартів і стратегій у сфері екології. Через свої агентства та програми ООН активно працює над вирішенням проблем зміни клімату, охорони природних ресурсів та збереження біорізноманіття [25].

Ключовими ініціативами в рамках ООН є:

1. «Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), яка координує глобальні зусилля з охорони довкілля та допомагає країнам у розробці та впровадженні національних екологічних політик.

2. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК), яка стала основою для важливих міжнародних угод, таких як Паризька угода щодо обмеження глобального потепління.
3. 3. Конвенція про біорізноманіття, що спрямована на збереження всього різноманіття живих організмів і екосистем на планеті» [10, с. 23].

Перейдемо тепер до Європейського Союзу (ЄС). Він є одним із найбільш активних гравців у сфері екологічної політики на міжнародній арені. ЄС активно розробляє політики, спрямовані на досягнення сталого розвитку, зменшення викидів парникових газів і охорону навколишнього середовища. Одним з найважливіших досягнень ЄС є Зелена угода ЄС, яка передбачає досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та суттєве зменшення викидів CO₂.

ЄС також є учасником численних міжнародних угод, таких як Кіотський протокол та Паризька угода, і активно працює над інтеграцією екологічних стандартів у внутрішню політику держав-членів. Інші ініціативи, як Програма для довкілля і клімату (LIFE), мають на меті фінансування екологічних проектів та збереження природних ресурсів на території ЄС.

Важливу роль у вирішенні глобальних екологічних проблем відіграє Міжнародне енергетичне агентство (МЕА). Воно є важливим міжнародним органом, створеним для забезпечення стабільності на енергетичних ринках і сприяння сталому розвитку енергетичних систем. МЕА активно працює над вирішенням проблем енергетичної безпеки та забезпеченням чистих і ефективних енергетичних технологій [20].

Однією з основних задач агентства є підтримка країн у розробці стратегій щодо зменшення викидів парникових газів та сприяння впровадженню відновлювальних джерел енергії.

МЕА координує проведення досліджень у сфері енергетики, видає щорічні звіти та аналітичні матеріали, які сприяють прийняттю обґрунтованих рішень в енергетичній політиці. Однією з важливих ініціатив є Міжнародна ініціатива з чистої енергії, що сприяє розвитку технологій, які знижують вплив енергетичного сектору на навколишнє середовище.

Ще однією організацією, яка захищає екологічну безпеку є Грінпіс. Це міжнародна екологічна організація, яка працює в напрямку захисту навколишнього середовища та зміни політики на користь сталого розвитку. Грінпіс є однією з найбільших та найвідоміших неурядових екологічних організацій, що веде активну кампанію з протидії забрудненню навколишнього середовища, збереження біорізноманіття та боротьби зі зміною клімату [15].

Грінпіс часто використовує протестні акції для привернення уваги до важливих екологічних питань, таких як збереження лісів, боротьба з ядерною енергетикою та протидія корпораціям, які негативно впливають на довкілля. Організація активно співпрацює з урядами та міжнародними організаціями, сприяючи формуванню політики, яка враховує інтереси екології.

Окрім згаданих, існує ще кілька важливих міжнародних організацій, що займаються екологічними питаннями. До них відносяться:

«1. Світовий банк. Він фінансує проекти, спрямовані на сталий розвиток, збереження навколишнього середовища та боротьбу з бідністю.

2. Міжнародна організація праці (МОП), яка займається проблемами соціально-екологічної відповідальності та трудових стандартів у контексті охорони навколишнього середовища.

3. Міжнародний союз охорони природи (IUCN). Він займається збереженням біорізноманіття та розвитком природоохоронної політики» [3, с.23].

Ці організації разом із ООН, ЄС, МЕА та Грінпіс створюють важливу мережу міжнародного співробітництва, яка сприяє вирішенню глобальних екологічних проблем [29].

Таким чином, міжнародні організації, такі як ООН, ЄС, МЕА, Грінпіс та інші, виконують важливу роль у вирішенні екологічних проблем, сприяють інтеграції сталих практик на глобальному рівні та сприяють координації дій держав і корпорацій. Їх діяльність є надзвичайно важливою для забезпечення ефективного міжнародного співробітництва в екологічній сфері, що є необхідним для подолання сучасних глобальних екологічних викликів.

2.2. Роль міжнародних угод та протоколів (Паризька угода, Кіотський протокол).

Міжнародні угоди та протоколи є важливими інструментами глобальної співпраці для подолання таких серйозних проблем, як зміна клімату. У контексті змін клімату основними правовими рамками стали Паризька угода (2015) і Кіотський протокол (1997). Обидва ці документи сприяють зниженню викидів парникових газів і підвищенню міжнародної солідарності у боротьбі зі змінами клімату.

Спробуємо тепер розглянути суть та значення Кіотського протоколу.

Кіотський протокол був прийнятий у 1997 році в японському місті Кіото в рамках Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату (РКЗК). Він був першим значним міжнародним договором, що встановив юридично обов'язкові зобов'язання для розвинених країн щодо скорочення викидів парникових газів.

Основними принципами Кіотського протоколу були:

1. Зобов'язання по скороченню викидів.

«Протокол передбачає, що країни, які є частинами цього протоколу (переважно індустріально розвинені країни), повинні скоротити свої викиди на 5,2% від рівня 1990 року в період з 2008 по 2012 роки.

2. Гнучкі механізми.

Протокол запроваджує такі механізми, як торгівля викидами, проекти спільного впровадження та чисті механізми розвитку, які дозволяють країнам виконувати свої зобов'язання шляхом інвестування в екологічно чисті проекти в інших країнах.

3. Розподіл зобов'язань.

Київський протокол визначав різні рівні зобов'язань для розвинених країн і країн, що розвиваються, зокрема, вимоги були суворішими для перших» [4, с.56].

Після завершення першого періоду зобов'язань у 2012 році, країни-учасниці розпочали переговори щодо майбутнього Протоколу. Це призвело до підписання Дохійської поправки у 2012 році в рамках 18-ї конференції сторін РКЗК (COP18). Поправка була спрямована на продовження зобов'язань розвинених країн щодо скорочення викидів парникових газів на другий період (2013–2020 роки). Однак, це продовження набрало чинності лише після того, як достатня кількість країн ратифікувала поправку.

Київський протокол запровадив три механізми, які мали допомогти країнам знизити свої викиди парникових газів без необхідності значно змінювати свою економіку:

1. Торгівля викидами (Emissions Trading).

Країни зможуть торгувати квотами на викиди з іншими країнами. Це дозволяє країнам, які досягли або перевищили свої цілі скорочення викидів, продавати надлишкові квоти іншим країнам, які не виконують свої зобов'язання.

2. Проекти спільного впровадження (Joint Implementation).

Цей механізм дозволяє країнам з розвинутою економікою інвестувати в проекти в інших розвинених країнах для скорочення викидів парникових газів. За рахунок цього скорочення країна-інвестор може отримувати кредити для виконання своїх зобов'язань [28].

3. Чисті механізми розвитку (Clean Development Mechanism, CDM).

За допомогою цього механізму країни з розвинутою економікою можуть інвестувати в проекти в країнах, що розвиваються, з метою скорочення викидів парникових газів. У обмін на це країни, що розвиваються, отримують кредити, які можуть бути використані для виконання своїх зобов'язань.

Ці механізми були важливими для досягнення гнучкості у виконанні міжнародних кліматичних зобов'язань, хоча їх ефективність і виклики стали предметом дискусій.

Критика та обмеження Киотського протоколу:

1. Відсутність обов'язкових зобов'язань для країн, що розвиваються.

У той час як розвинені країни були зобов'язані скорочувати викиди, для країн, що розвиваються, таких обов'язків не існувало, що спричинило критику [6].

2. Невиконання зобов'язань.

Ряд країн, зокрема США, не ратифікували протокол або вийшли з нього, що обмежило його ефективність.

Незважаючи на певні обмеження та критику, Кіотський протокол створив важливу основу для подальших міжнародних кліматичних угод, таких як Паризька угода. Зокрема:

«1. Забезпечення досвіду та уроків для майбутніх угод. Кіотський протокол дав важливі уроки з реалізації механізмів, таких як торгівля викидами та CDM, що стали частиною Паризької угоди.

2. Транзит до Паризької угоди. Кіотський протокол поставив акцент на скорочення викидів, що стало основою для більш широкої і гнучкої Паризької угоди. Протокол і Паризька угода мають спільну мету - зниження глобальних викидів, але Паризька угода є більш інклюзивною та адаптованою до різних національних умов» [28].

Незважаючи на обмеження, Кіотський протокол залишив значний слід у глобальній боротьбі зі змінами клімату. Наприклад, низка країн продовжила свою політику скорочення викидів відповідно до національних зобов'язань, встановлених під Кіотою. У той же час, з огляду на високі темпи економічного зростання країн, що розвиваються, боротьба зі змінами клімату потребує більш рішучих дій у майбутньому.

Потенційними викликами Кіотського протоколу були:

1. «Різноманітність кліматичних зобов'язань серед країн.
2. Невідповідність глобальних цілей із національними можливостями.
3. Недостатній контроль за дотриманням зобов'язань з боку країн» [7,с.2].

Загалом Кіотський протокол, хоча і мав низку слабких сторін, був важливим етапом у розвитку міжнародних кліматичних угод, прокладаючи шлях для більш гнучких і масштабних ініціатив, таких як Паризька угода

Паризька угода була підписана в 2015 році на 21-й конференції сторін РКЗК (COP21) і стала значним кроком у напрямку глобальної боротьби зі змінами клімату. Це була перша угода, що охоплює всі країни світу і яка має на меті обмежити підвищення середньої температури планети значно нижче 2°C, а бажано до 1,5°C порівняно з доіндустріальним рівнем.

Основні принципи Паризької угоди:

1. Невідкладні дії для зменшення температури.

Угода визначає ціль обмежити глобальне потепління до 1,5°C або набагато нижче 2°C порівняно з доіндустріальним рівнем.

2. Національно визначені внески (NDC).

Кожна країна повинна встановити свої зобов'язання щодо зменшення викидів парникових газів і періодично їх переглядати та посилювати. Ці зобов'язання є добровільними, але країни повинні регулярно звітувати про прогрес.

3. «Фінансова підтримка.

Розвинені країни повинні надавати фінансову підтримку країнам, що розвиваються, для адаптації до змін клімату та скорочення викидів» [27].

4. Гнучкість і інклюзивність.

Угода включає гнучкість для різних країн в залежності від їх економічних можливостей і розвитку.

Переваги Паризької угоди:

«1. Універсальність. Вперше в історії зміни клімату стали глобальним питанням, і кожна країна бере на себе зобов'язання.

2. Гнучкість. Країни можуть встановлювати свої власні цілі, що дозволяє адаптувати зобов'язання до національних умов.

3. Розширена фінансова підтримка. Країни, що розвиваються, отримують фінансову підтримку для досягнення своїх кліматичних цілей» [8].

Обмеження Паризької угоди:

1. Необов'язковість цілей. Хоча країни визначають свої національно визначені внески (NDC), ці цілі не є юридично обов'язковими, що зменшує ефективність у разі не виконання зобов'язань.

2. Існуючі розбіжності в темпах виконання. Різні країни мають різні рівні розвитку та здатності впроваджувати зміни, що може призвести до нерівномірного прогресу [26].

На сьогодні реалізація Паризької угоди відображена і в законодавстві України щодо кліматичної політики. Так, у жовтні 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 3991-IX «Про основні засади державної кліматичної політики». Цей закон регулює відносини, пов'язані з формуванням та реалізацією державної кліматичної політики, спрямованої на досягнення кліматичної нейтральності, пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптацію до неї. Він також визначає основні принципи, такі як гендерна рівність у процесі

формування та реалізації кліматичної політики та диференційовану відповідальність.

«Також сьогодні відбувається розгляд можливості виходу Аргентини з Паризької угоди. У листопаді 2024 року повідомлялося, що президент Аргентини Хав'єр Мілей розглядає можливість виходу країни з Паризької угоди щодо клімату. Це свідчить про потенційні зміни в міжнародній кліматичній політиці та можливі наслідки для глобальних зусиль у боротьбі зі змінами клімату» [9].

У січні 2025 року і Сполучені Штати Америки оголосили про вихід з Паризької угоди з клімату. Це рішення може мати значний вплив на глобальні зусилля щодо скорочення викидів парникових газів та адаптації до змін клімату.

Сьогодні відбуваються і зміни в законодавстві Європейського Союзу щодо скорочення викидів. Європейська комісія прагне скоротити викиди на 90% до 2040 року, щоб досягти кліматичної нейтральності. Комісія розробляє дорожню карту для досягнення мети зробити Європейський Союз кліматично нейтральним до 2050 року і рекомендує скоротити чисті викиди парникових газів на 90% до 2040 року порівняно з рівнями 1990 року [11].

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України повідомило про першу зустріч, на якій обговорювалися конкретні механізми співпраці за статтею 6 Паризької угоди. Це свідчить про активізацію роботи щодо реалізації ринкових та неринкових механізмів співпраці між країнами для досягнення кліматичних цілей.

Ці події підкреслюють динамічний характер міжнародної кліматичної політики та необхідність постійного моніторингу та адаптації до нових викликів і можливостей.

Порівняння між Кіотським протоколом і Паризькою угодою

Характеристика	Кіотський протокол	Паризька угода
Юридична обов'язковість	Зобов'язання для розвинених країн	Добровільні зобов'язання для всіх
Ціль скорочення викидів	5,2% від рівня 1990 року	Обмежити глобальне потепління до 1,5°C
Учасники	Розвинені країни	Усі країни, в тому числі країни, що розвиваються
Механізм фінансування	Обмежена підтримка для країн, що розвиваються	Фінансова підтримка для країн, що розвиваються (100 млрд доларів щорічно до 2020 року)

Таким чином, міжнародні угоди, зокрема Паризька угода та Кіотський протокол, відіграють важливу роль у формуванні глобальної стратегії боротьби зі змінами клімату. Кіотський протокол став важливим етапом у встановленні обов'язкових зобов'язань для розвинених країн, але з часом його обмеження виявилися очевидними. Паризька угода, у свою чергу, є більш інклюзивною та гнучкою, надаючи всім країнам можливість брати участь у досягненні глобальних цілей щодо клімату. «Водночас, вона покладається на національну відповідальність і добровільні зобов'язання, що може бути як перевагою, так і слабкістю цієї угоди. Тільки через ефективну реалізацію та посилення співпраці між країнами можна досягти суттєвих результатів у боротьбі зі змінами клімату» [24, с. 36].

2.3. Механізми фінансування та технічної допомоги для країн, що розвиваються (наприклад, Глобальний екологічний фонд).

Механізми фінансування та технічної допомоги для країн, що розвиваються, є важливими елементами міжнародної кліматичної політики, спрямованої на досягнення сталого розвитку і боротьбу зі змінами клімату. Одним із найважливіших інструментів цього процесу є Глобальний екологічний фонд (ГЕФ), що був створений у 1991 році з метою підтримки екологічних ініціатив у країнах, які стикаються з економічними і технічними обмеженнями для адаптації до змін клімату. ГЕФ є важливим механізмом для фінансування кліматичних проектів, зокрема у контексті виконання зобов'язань Паризької угоди.

Глобальний екологічний фонд (ГЕФ) сприяє наданню фінансової підтримки країнам, що розвиваються, для фінансування проектів з охорони навколишнього середовища та зменшення викидів парникових газів. Серед його основних напрямків діяльності — підтримка збереження біорізноманіття, захист екосистем, зниження викидів парникових газів, а також адаптація до наслідків змін клімату. ГЕФ фінансує не лише національні, а й регіональні ініціативи, забезпечуючи більш широкий масштаб взаємодії між державами [12].

Фінансування через ГЕФ забезпечується завдяки внескам розвинених країн, що відповідають за більшу частину глобальних викидів. У той же час, важливими є і механізми державного та приватного співробітництва. У 2014 році в рамках ГЕФ було створено Партнерство для кліматичних змін (CPL), що дозволяє розвивати приватні інвестиції в проекти, орієнтовані на скорочення викидів парникових газів і на підтримку технологічних інновацій у галузі відновлюваних джерел енергії, енергоефективності та чистих технологій.

Завдяки підтримці ГЕФ та подібних фінансових механізмів, країни, що розвиваються, мають змогу розвивати сталі технології та практики, такі як сонячна енергетика, вітрові турбіни, біоенергетика, що не лише допомагає зменшувати викиди парникових газів, але й створює нові робочі місця та сприяє економічному розвитку.

«Важливим аспектом у реалізації кліматичних проектів є технічна допомога. Крім фінансування, ГЕФ надає країнам допомогу в розробці проектів, оцінці їх впливу на навколишнє середовище та економіку, а також у забезпеченні навчання і підготовки фахівців. Технічна допомога включає обмін знаннями між країнами та міжнародними експертами, що дозволяє використовувати найкращі практики та новітні досягнення в галузі екології і кліматичних технологій» [23].

Крім ГЕФ, важливим фінансовим механізмом є Фонд зеленого клімату (Green Climate Fund, GCF), який був створений у 2010 році на основі рішення Конференції сторін Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату. GCF має на меті сприяти значному скороченню викидів і зміцненню адаптаційних можливостей країн, що розвиваються. Він забезпечує фінансування для проектів, пов'язаних з пом'якшенням змін клімату та адаптацією до них, зокрема в таких секторах, як сільське господарство, водні ресурси, енергетика, транспорт, лісове господарство, а також інфраструктура.

Фінансова допомога через ці механізми часто буває спрямована на інтеграцію сталих практик в політику розвитку країн, що розвиваються. Наприклад, для малих острівних країн, що найбільше страждають від підвищення рівня моря, надається фінансова допомога для проектів, пов'язаних з укріпленням прибережних зон, будівництвом захисних споруд та розвитком екологічно чистої енергетики [14].

«Крім того, підтримка країн, що розвиваються, здійснюється через механізми технологічного трансферу. Це включає в себе передачу інноваційних технологій, що допомагають країнам адаптуватися до змін клімату. У межах Паризької угоди було окремо підкреслено необхідність стимулювання розвитку технологій, що сприяють зниженню викидів і адаптації до кліматичних змін. Це дозволяє країнам, що розвиваються, скорочувати викиди парникових газів без необхідності створення інфраструктури з нуля, що часто є надзвичайно дорогим процесом» [23].

Загалом, механізми фінансування та технічної допомоги, зокрема через ГЕФ та Фонд зеленого клімату, забезпечують основні засоби для досягнення цілей міжнародних угод і сприяють розвитку країн, що розвиваються, у контексті глобальної боротьби зі змінами клімату. Однак, успіх цих механізмів також залежить від ефективного управління, прозорості у використанні коштів та постійного моніторингу їх реалізації.

Механізми фінансування та технічної допомоги для країн, що розвиваються, продовжують розвиватися, відображаючи зміни в глобальній кліматичній політиці та наукових досягненнях. Одним із нових напрямків у цій сфері є підтримка інноваційних фінансових механізмів, таких як кліматичні облігації, платформи для зелених інвестицій і міжнародні фінансові інструменти для підтримки технологічних трансфертів та локальних ініціатив [16].

Зокрема, останнім часом спостерігається зростання популярності кліматичних облігацій, які використовуються для залучення приватних інвестицій в кліматичні проекти. Ці облігації дозволяють країнам, що розвиваються, залучати фінансування для сталих ініціатив, таких як розвиток відновлювальної енергетики, екологічно чистого транспорту, а також для адаптації до змін клімату, зокрема будівництва інфраструктури для боротьби з підвищенням рівня моря чи засухами. Однак, для ефективної реалізації цих

механізмів важлива прозорість і чіткість у використанні залучених коштів, що дозволяє уникнути корупційних ризиків і забезпечує максимальний ефект від інвестицій [22].

Одним з інноваційних підходів є також платформи для зелених інвестицій, які об'єднують уряди, приватний сектор та міжнародні організації для фінансування проектів, спрямованих на досягнення кліматичних цілей. Ці платформи дозволяють країнам, що розвиваються, не лише залучати кошти для зниження викидів, але й забезпечують їм доступ до інноваційних технологій та знань, що допомагають підвищити ефективність проектів. Одним із таких механізмів є Платформа для кліматичних інвестицій (Climate Investment Platform), яка була створена для допомоги країнам у фінансуванні їхніх кліматичних стратегій і залученні приватного капіталу для підтримки зелених інвестицій.

Іншим новим аспектом є розвиток поглибленого співробітництва між міжнародними фінансовими інститутами та національними урядами. Наприклад, міжнародні банки розвитку, як-от Світовий банк і Азіатський банк розвитку, почали активно співпрацювати з урядами країн, що розвиваються, для створення спеціальних фінансових інструментів, орієнтованих на адаптацію до кліматичних змін і зменшення викидів. Такі інструменти включають спеціальні кліматичні кредити та гранти для малого та середнього бізнесу, що працює в секторах відновлювальних джерел енергії, енергоефективності та сталого землеробства.

Ще однією важливою тенденцією є активізація підтримки для розвитку стійкої інфраструктури. Зокрема, в контексті адаптації до змін клімату, країни, що розвиваються, все частіше отримують фінансування для будівництва та модернізації інфраструктури, яка може витримувати екстремальні погодні умови, такі як підвищення рівня моря, повені або посухи. «Ключовим аспектом тут є використання механізмів фінансування, орієнтованих на стійкість

інфраструктури (наприклад, через Кліматичний фонд інфраструктури). Цей фонд забезпечує інвестиції в інфраструктуру для забезпечення енергетичної стійкості, доступу до води, управління природними ресурсами та розвитку сталого транспорту» [17].

Також варто відзначити роль підвищення прозорості у використанні фінансових ресурсів. В останні роки міжнародні інституції, що надають фінансування, приділяють значну увагу механізмам моніторингу та звітності, які дозволяють оцінити ефективність використання коштів. Розробка нових інструментів для відстеження кліматичних витрат і їхнього впливу на стійкість економік є важливим кроком до забезпечення прозорості та підвищення довіри до міжнародних фінансових механізмів. Такі інструменти дозволяють країнам і міжнародним організаціям контролювати вплив їхніх інвестицій на сталий розвиток і кліматичну адаптацію.

Загалом, механізми фінансування та технічної допомоги для країн, що розвиваються, за останні роки зазнали значних змін і вдосконалень. Вони все більше орієнтуються на інтеграцію інноваційних фінансових інструментів, таких як кліматичні облігації та зелені інвестиційні платформи, а також на зміцнення співпраці між державами, міжнародними фінансовими інститутами та приватним сектором. У той же час важливо забезпечити належний рівень прозорості та моніторингу для максимального використання цих ресурсів та досягнення глобальних кліматичних цілей [21].

РОЗДІЛ 3. Тенденції та виклики екологічної політики в контексті глобалізації.

Екологічна політика в умовах глобалізації стикається з низкою викликів, які зумовлені швидкими змінами в технологічних, економічних та соціальних аспектах розвитку. Глобалізація, з одного боку, сприяє підвищенню економічного розвитку, зростанню міжнародної торгівлі та інтеграції ринків, а з іншого — спричиняє негативні екологічні наслідки, такі як зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів. У такому контексті екологічна політика має адаптуватися до нових реалій і вирішувати проблеми, що виникають через взаємодію між національними інтересами і глобальними екологічними викликами.

Однією з основних тенденцій сучасної екологічної політики є поглиблення міжнародної співпраці в рамках боротьби зі зміною клімату та забезпечення сталого розвитку. Важливими інструментами для цього є міжнародні угоди, такі як Паризька угода з клімату, що встановлює глобальні зобов'язання щодо зменшення викидів парникових газів. Країни активно працюють над інтеграцією своїх національних кліматичних планів у світову стратегію, зокрема через механізми фінансування та технологічного трансферу. Також багато країн переходять до зеленої економіки, орієнтуючись на сталий розвиток, збереження природних ресурсів та розвиток відновлювальних джерел енергії.

Іншою важливою тенденцією є зростання уваги до екологічної відповідальності корпорацій. Міжнародні компанії, що працюють на глобальному ринку, дедалі частіше змушені адаптувати свою діяльність до екологічних стандартів, встановлених на міжнародному рівні. Підприємства впроваджують технології енергоефективності, переходять на відновлювальні джерела енергії та прагнуть до зменшення свого вуглецевого сліду, що, в свою чергу, стимулює зростання «зелених» інвестицій. Однак проблема полягає в

тому, що деякі країни намагаються уникати суворих екологічних стандартів, що створює нерівні умови для бізнесу на міжнародному рівні [17].

Попри позитивні тенденції, глобалізація створює низку викликів для екологічної політики, зокрема в контексті недостатньої інтеграції екологічних стандартів в економічні процеси. Транснаціональні корпорації можуть зловживати прогалинами в національних законах і регулюваннях, переміщаючи своє виробництво в країни з менш суворими екологічними вимогами, що спричиняє екологічний бумеранг — погіршення ситуації в екологічно уразливих регіонах. Це створює важливу проблему для глобальної екологічної політики, адже для досягнення значущих результатів необхідно узгоджувати національні політики з міжнародними зобов'язаннями.

Ще одним важливим викликом є нерівномірний розвиток країн в контексті екологічних ініціатив. Багато країн, що розвиваються, не мають достатньо ресурсів для фінансування екологічних проектів або для адаптації до наслідків зміни клімату. Це зумовлює необхідність більш активної допомоги з боку розвинутих країн через механізми фінансування, такі як Глобальний екологічний фонд або Фонд зеленого клімату. Проте, існує проблема втілення цих коштів, що часто зустрічають перепони в плані ефективного управління та корупції.

«Нарешті, однією з основних складнощів є необхідність інтеграції екологічних аспектів у всі сфери державної політики, що потребує політичної волі та широкої участі громадськості. Глобалізація підвищує конкуренцію за природні ресурси та збільшує тиск на уряди для забезпечення економічного росту. Проте, при цьому важливо не забувати про екологічні наслідки такого росту, адже короткострокові економічні вигоди можуть призвести до довгострокових екологічних проблем. Тому екологічні принципи мають бути інтегровані в політику розвитку на всіх рівнях — від міжнародних угод до локальних ініціатив» [19].

У результаті, сучасні тенденції екологічної політики в умовах глобалізації характеризуються активною міжнародною співпрацею, а також інтеграцією сталого розвитку в бізнес-процеси. Однак ці позитивні зміни часто супроводжуються серйозними викликами, такими як нерівномірний доступ до ресурсів, недостатня реалізація екологічних стандартів та труднощі в адаптації до нових екологічних вимог. Тому важливим завданням на майбутнє є створення більш ефективних механізмів міжнародного співробітництва, що забезпечать баланс між економічним розвитком і збереженням навколишнього середовища.

У сучасних умовах глобалізації екологічна політика стикається з новими викликами та тенденціями, що відображають зміни в міжнародних відносинах, технологічному прогресі та соціальних установках. Одним із новітніх підходів до вирішення глобальних екологічних проблем є концепція кліматичної справедливості, що стає все більш важливою в рамках міжнародних переговорів і угод. Цей підхід підкреслює необхідність справедливого розподілу як екологічного навантаження, так і ресурсів для боротьби зі змінами клімату між розвиненими і країнами, що розвиваються. У світлі цього глобалізація висуває вимогу до міжнародної спільноти не лише зменшувати негативний екологічний вплив, а й забезпечувати рівні можливості для всіх країн у боротьбі з кліматичними викликами [5].

Особливу увагу в останні роки привертає перехід до циркулярної економіки. Цей концепт передбачає мінімізацію відходів і ефективне використання ресурсів шляхом переробки та повторного використання матеріалів, що є одним із важливих напрямків екологічної політики в умовах глобалізації. У традиційній лінійній економіці ресурси використовуються, продукти виготовляються, а потім викидаються як відходи. Циркулярна економіка передбачає зворотний цикл: зменшення споживання нових ресурсів, подовження терміну служби продуктів і зменшення кількості відходів.

Глобалізація відкриває нові можливості для реалізації цієї моделі на міжнародному рівні, сприяючи розповсюдженню інноваційних технологій, що дозволяють ефективно переробляти матеріали і знижувати забруднення.

Цифрові технології та інновації також відіграють ключову роль у зміні підходів до екологічної політики. Сучасні технології, такі як інтернет речей (IoT), велика дані та штучний інтелект (AI), можуть бути використані для моніторингу екологічних процесів у реальному часі, що дозволяє більш точно прогнозувати та управляти змінами в навколишньому середовищі. Наприклад, використання датчиків для моніторингу якості повітря або води допомагає миттєво виявляти забруднення, що дозволяє оперативно реагувати на екологічні загрози. Ці технології також можуть бути застосовані для оптимізації споживання ресурсів у промисловості, у сільському господарстві та в інших галузях, що дозволяє знижувати їх негативний вплив на екологію [18].

Не менш важливим трендом є розвиток екологічного корпоративного управління (Environmental, Social, and Governance, ESG). Інвестори все більше звертають увагу на екологічну відповідальність компаній, орієнтуючись не лише на фінансові результати, а й на їхній вплив на навколишнє середовище. Розвиток міжнародних стандартів ESG змушує компанії у всьому світі враховувати екологічні та соціальні фактори в своїх бізнес-стратегіях. Такий підхід сприяє зменшенню викидів парникових газів, збереженню природних ресурсів і сприяє розвитку сталих технологій. Водночас є ризик, що деякі компанії можуть займатися «зеленим піаром» або фальсифікацією екологічної діяльності, що потребує посилення механізмів контролю та стандартизації ESG-звітності.

Важливим аспектом глобальної екологічної політики є також кліматичне фінансування та необхідність значної підтримки з боку розвинутих країн для країн, що розвиваються, у контексті їхнього переходу до більш сталих моделей розвитку. У зв'язку з цим зростає роль міжнародних фінансових інститутів і

нових форм фінансування, таких як вуглецеві кредити та зелена фінансова інфраструктура. Наприклад, «за допомогою механізмів, таких як Кліматичний фонд зелених облігацій, країни можуть залучати кошти для інвестицій в сталу енергетику, екологічно чисті технології та природоохоронні проекти. Однак питання забезпечення справедливості в розподілі фінансових потоків між країнами залишається актуальним» [30].

Загалом, виклики та тенденції екологічної політики в умовах глобалізації вимагають постійної адаптації і взаємодії між країнами, компаніями та міжнародними організаціями. Розвиток новітніх технологій, більш справедливий розподіл ресурсів, ефективне фінансування і підвищення прозорості у діяльності бізнесу є основними факторами, що можуть допомогти подолати екологічні кризи та забезпечити сталий розвиток у глобалізованому світі.

ВИСНОВКИ

Підсумувавши все вище сказане приходимо до таких висновків.

1. Глобальні екологічні виклики потребують скоординованих дій на міжнародному рівні. Сучасні екологічні проблеми, такі як зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення повітря та води, вимагають глобальних зусиль для їх подолання. Тільки через активну міжнародну співпрацю можна досягти значущих результатів у боротьбі з цими проблемами. Паризька угода та Киотський протокол є прикладами успішного міжнародного партнерства, спрямованого на зменшення викидів парникових газів та підтримку сталого розвитку.

2. Міжнародне співробітництво сприяє розвитку нових фінансових і технологічних механізмів. Важливими складовими екологічної політики є міжнародні фінансові ініціативи, такі як Глобальний екологічний фонд, Фонд зеленого клімату та механізми кліматичних облігацій. Ці інструменти дозволяють країнам, що розвиваються, отримати необхідні ресурси для боротьби зі зміною клімату та адаптації до екологічних викликів, а також сприяють передачі технологій та знань для зменшення екологічного навантаження.

3. Інноваційні технології та цифрові рішення відіграють ключову роль у формуванні екологічної політики. Використання новітніх технологій, таких як Інтернет речей, великі дані та штучний інтелект, допомагає ефективно моніторити екологічні зміни в реальному часі. Цифрові платформи дозволяють швидше реагувати на екологічні загрози та оптимізувати використання природних ресурсів у різних секторах економіки, включаючи промисловість, сільське господарство та енергетику.

4. Перехід до циркулярної економіки є необхідним кроком у глобальній екологічній політиці. Модель циркулярної економіки, яка спрямована на

зменшення відходів, переробку матеріалів та використання відновлювальних ресурсів, є важливим елементом сталого розвитку. Глобалізація та розвиток міжнародної торгівлі створюють умови для впровадження цієї моделі на глобальному рівні, що дозволяє знижувати екологічний вплив виробництва та споживання.

5. Необхідність забезпечення екологічної справедливості та рівного доступу до ресурсів. У рамках міжнародних угод особливу увагу слід приділяти кліматичній справедливості, щоб зменшити нерівність між країнами, що розвиваються, і розвиненими країнами. Розвинені країни, які історично спричинили більшу частину глобальних викидів, повинні не лише знижувати свої власні викиди, але й надавати допомогу країнам, що розвиваються, через фінансові та технологічні механізми. Це дозволяє забезпечити рівні можливості для всіх країн у вирішенні екологічних проблем.

6. Зміна парадигми корпоративного управління в контексті сталого розвитку. У сучасних умовах міжнародна спільнота очікує від транснаціональних корпорацій більшої екологічної відповідальності. Зростаюча роль стандартів ESG (екологічні, соціальні та управлінські критерії) стимулює компанії впроваджувати стратегії сталого розвитку та знижувати свій екологічний слід. Це підвищує інвестиційну привабливість компаній, що орієнтуються на сталий розвиток, і сприяє глобальному зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище.

7. Посилення міжнародних стандартів екологічного моніторингу та прозорості. Для того, щоб міжнародні ініціативи з охорони навколишнього середовища були ефективними, необхідно забезпечити високий рівень прозорості та контролю за використанням фінансових ресурсів та реалізацією екологічних проектів. Це включає розробку міжнародних стандартів для

екологічних звітів, а також впровадження технологій для реального моніторингу та верифікації виконання екологічних зобов'язань.

8. Адаптація до змін клімату повинна стати пріоритетом для міжнародної спільноти. Окрім заходів по зменшенню викидів, важливою частиною глобальної екологічної політики є адаптація до змін клімату, зокрема вразливих до кліматичних змін регіонів. Це включає в себе розробку інфраструктури для боротьби з наслідками змін клімату, таких як посухи, повені, підвищення рівня моря та інші катастрофічні явища.

9. Екологічні політики потребують інтеграції у всі сфери державної діяльності. Для забезпечення сталого розвитку та ефективного використання ресурсів екологічні принципи повинні бути інтегровані в економічні, соціальні та політичні стратегії держав. Це дозволить забезпечити системний підхід до екологічних проблем, що охоплює не тільки охорону навколишнього середовища, але й економічну та соціальну стабільність.

10. Міжнародна співпраця в екологічній політиці є основою для досягнення глобальних цілей сталого розвитку. Враховуючи масштаби екологічних проблем, важливо, щоб міжнародне співробітництво стало основою для досягнення сталого розвитку. Спільні зусилля країн у вигляді угод, таких як Паризька угода, є важливим кроком на шляху до забезпечення екологічної безпеки на глобальному рівні. Проте, успіх таких ініціатив залежить від готовності держав.

Таким чином, екологічна політика та міжнародне співробітництво є ключовими елементами для забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізації. Враховуючи сучасні виклики, міжнародна спільнота повинна активно працювати над удосконаленням існуючих механізмів фінансування, технологічного трансферу, підвищенням екологічної свідомості серед громадськості та підтримкою інноваційних рішень для досягнення глобальних екологічних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батир Ю. Г., Лопатченко І. М Державна політика у сфері екологічної безпеки: курс лекцій для здобувачів вищої освіти освітнього рівня «магістр». Укладач Х.: НУЦЗУ, 2019 р. 60 с.

2. Валюх А. М., Зайцев Д. Б., Якимчук А. Ю. Роль міжнародних організацій у сфері збереження й відтворення природного капіталу. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 4, 2018 р. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/12.

3. Гончарук-Чолач Т. В. Іntenції дослідження соціальної нерівності та стратифікації від античності до сьогодення. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць, К. 2020. Вип. 157 (№ 6). С. 35-41.

4. Гончарук-Чолач Т. В., Джугла Н. В., Чигур Р. Ю. Аналітичний екскурс в методичні теорії демократії. Науковий огляд. № 1 (64). 2020. С. 10-20

5. Грубінко А., Кучер А. Правове забезпечення екологічної безпеки в умовах військового конфлікту: міжнародний досвід і вітчизняні реалії. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019 р. 52 с.

6. Кіотський протокол 1997 до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (м. Кіото) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.

7. Костицький В.В. Екологічне право України: Підручник. Дрогобич: Коло, 2022. 360с

8. Кравців В. С., Жук П. В., Стадницький Ю. І. Екологічна безпека в європейських країнах: методи економічного регулювання й досвід для України: наукова доповідь. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» Львів, 2020 р. 97 с.

9. Ладиченко В.В. Екологічна політика і право ЄС: Навчальний посібник / В.В. Ладиченко, І.В. Гиренко, Л.О. Головка, В.А. Вітів. К.: Видавничий центр НУБіП України. 2019. 363 с. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/ead800f4-e35a-445d-bb1b>.

10. Міжнародні аспекти забезпечення екологічної безпеки. URL: <https://kegt.rshu.edu.ua/images/dustan/LZ6.pdf>

11. Ніколаєв К. Д. Вплив міжнародних угод на формування політики екологічної безпеки в Україні. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування, 2023 р., № 4 (82). С. 100-104

12. Ніщима С. О., Аніщенко В. О., Пузирьов М. С. Правові, соціальні та екологічні аспекти захисту довкілля: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернігів, 12 квіт. 2017 р.); Міністерство юстиції України, Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2017 р. 195 с.

13. Основи екологічної політики Європейського Союзу: електронні методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» / уклад.: О. В. Толкаченко. Одеса, 2023. 102 с

14. Основи права Європейського Союзу: підручник / [Л.І. Адашис, Т.М. Анакіна, С.М. Вихрист та ін.]; за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 590 с. URL: https://profbook.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5133&download_id=1169.

15. Паризька угода 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161

16. Право Європейського Союзу: підручн. / [Р.А. Петров (кер.авт.кол.), А.О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.] за ред. Р.А. Петрова. Вид. 9-е, змінене і

допов. Харків: Право, 2020. 442 с. [URL:https://intrel.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/09/Pravo-ievropeyskoho-soiuzu.pdf](https://intrel.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/09/Pravo-ievropeyskoho-soiuzu.pdf)

17. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161

18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні: Закон України від 16 жовтня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161

19. Романко С.М. Економіко-правові проблеми використання сланцевого газу в Україні та світі. Доповіді I-ої Міжнародної науково-практичної конференції «Екологічна безпека та збалансоване природокористування» у м. Івано-Франківську, 20-22 вересня 2022 р. Збірник матеріалів конференції - доповідей (статей) і тез. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2022. С. 99-100.

20. Толкаченко О.В. Правове регулювання культивування ГМО в країнах Європейського Союзу. Вісник Одеського національного університету. Том 24. Випуск 1 (34). Правознавство, 2019. С. 174-181. URL: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:955317/Source:default>.

21. Толкаченко Олена. Право на сприятливе навколишнє середовище в законодавстві України та інших держав. *Ukraina po Rewolucji Godności. Prawa człowieka – tożsamość narodowa*, Uniwersytet Łódzki, Bookmarked Publishing & Editing, Łódz-Olsztyn 2017, 262 s

22. Хилько М. І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник К., 2023 р. 267 с.

23. Avramenko, N.L. & Tovstenko, A.A. Territorial production complexes as a business model of the circular economy. In Technogenic and ecological safety of Ukraine: State and prospects of development: Materials of the 9th All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference. 2019. P. 347-348). Irpin: Publishing House of the University of the State Fiscal Service of Ukraine.

24. Chorna, O., Semenets-Orlova, I., Shyshliuk, V., Pugachov, M., & Pugachov, V. AntiCrisis Regulation of Enterprises Through Digital Management. Journal of Law and Sustainable Developmen. 2023. №11(3). C. 816-819.

25. Kononenko, I.A. The essence and significance of state environmental policy. In The socio-humanitarian dimension of modern transformations: A collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. 2024. P. 25-27.

26. Loiko, V.V. Problems of circular economy development in Ukraine. In Formation of Modern Economic Area: III International Scientific Conference from the Baltic to the Black Sea. Riga: Baltija Publishing.2024. P. 24-27.

27. Radchenko, O., Kovach, V., Radchenko, O., Kriukov, O., Sydoruk, L., Sharov, P., & Semenets-Orlova, I. Principles of natural capital preservation in the context of strategy of state environmental safety. In E3S Web of Conferences. 2022. Vol. 280 P. 28-34.

28. Semenets-Orlova, I., Rodchenko, L., Chernenko, I., Druz, O., Rudenko, M., & Poliuliakii, R. Requests for public information in the state Administration in situations of military operations. Ann. Fac. Der. U. Extremadura. 2024. № 38. C.249.

29. Sikdar, S. Circular economy: Is there anything new in this concept? Clean Technologies and Environmental Policy. № 21. P. 11-17

30. Zvarych, R., & Zvarych, I. Extended responsibility of the producer in the concept of circular economy development. *The World of Finance*. 2023. №60(3) P. 76-86.